

ACTE PRIVIND PATRIMONIUL DE ARTĂ AL CASTELOR PELEȘ ȘI PELIȘOR ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Carmen TĂNĂSOIU

Prezentarea câtorva documente care atestă pregătirile pentru exil ce s-au făcut la Peleș, în octombrie 1916, necesită o privire de ansamblu asupra situației României, fără a intra în amănunte de istorie militară. România intrase în război de partea Antantei, în 14 august 1916, după doi ani de neutralitate. În urma câtorva rezultate promițătoare, dar incerte, la 15 septembrie 1916, s-a întrunit al doilea Consiliu de război, la care au participat Regele Ferdinand, ministrul Brătianu și comandanții celor trei armate românești. Consiliul a hotărât continuarea ofensivei din Ardeal împotriva generalului Falkenhayn, cu forțe reduse, și ofensiva spre sud, cu o mare lovitură asupra generalului Mackensen, pentru eliberarea Dobrogei.

Familia Regală plecase din București în ziua mobilizării generale: Regina, împreună cu copiii, se afla la Buftea, în palatul cedat de Barbu Știrbei și păzit de armată; Regele se găsea la Scroviștea, într-un pavilion construit încă de pe vremea lui Carol I și aproape de Marele Cartier General; Guvernul rămăsese în București, iar Parlamentul își aștepta convocarea.

Ofensiva germană din Transilvania începuse la 26 septembrie: Falkenhayn cucerise Sibiu la 29 septembrie, vizând apoi toate trecătorile peste Carpați; între 1 și 7 octombrie armata română se retrăsese neconținut, așa că la 9 octombrie cade sub ocupație germană și Brașovul.

Familia Regală nu-și mai petrecuse verile la castelul Peleș de la moartea Regelui Carol I; doar copiii

fuseseră trimiși acolo, în vacanțe și acompaniați, uneori, câteva zile, de părinți.

În 1916, Regele Ferdinand încredințează direcția tuturor reședințelor regale lui Al. Tzigara-Samurçaș, iar îngrijirea castelului Peleș, Pelișor și anexelor lor rămâne în sarcina Biroului de arhitectură de acolo, respectiv a arhitectului șef Carl Liman. Tot personalul va fi mobilizat pe loc (cu o singură excepție, regretabilă, a arhitectului Ion Ernst).

Arhitectul Liman fusese chemat la Peleș de Carol I. „Am cercetat aici și am găsit că atelierul Reginei Elisabeta a fost clădit în anul 1895; cum aceste planuri au fost făcute și studiate de mine, o iarnă înainte, va să zică din iarna 1894 sunt în serviciul palatului, aproape 25 de ani. [Liman amintește și camerele în care a locuit]. Dl. Ștefanovici este în serviciul castelului din 1896”.

Ștefanovici, tot arhitect, era ajutorul lui Liman, contabil la Biroul de arhitectură; de asemenea, Willke a fost castelanul Peleșului în perioada ocupației, mai apoi, acesta plecând, și atribuțiile sale au fost preluate tot de Ștefanovici.

În cele aproape două săptămâni cât a durat încercuirea și ocuparea Brașovului de către armata germană, la Peleș au fost împachetate în grabă foarte multe obiecte de artă, dar și de uz obișnuit. Redăm în continuare lista prescurtată a acestor obiecte, încercând să facem câteva comentarii succinte.

Lista obiectelor ridicate de la castelele Peleş și Pelișor (2, 14, 18 oct. 1916)

I. Listă-inventar a lăzilor cu tablouri și obiecte de arta, 2 oct. 1916, f 27-29

[- pentru lăzile 1-8 este menționat locul de unde au fost luate tablourile și autorul, dar nu și numele (scena) tabloului; 20 lăzi de la Peleş și două lăzi de la Pelișor]

- lada 8 (budoar, toaleta, coridor): regele Carol, principesa Maria, regele Carol, plus alte patru poz.;

- lada 9: Bregenzer- portrait de Pr. de Hohenzollern, total 12 poz.;

- lada 11; Healy- regina Elisabeta; Volkens- regele Carol; Bregenzer- Pr. Josephine de Hohenzollern, total 6 poz.;

- lada 12: Healy- regina Elisabeta, total 6 poz.;

- lada 15: Pesky- regina Elisabeta, total 14 poz.;

- lada A: tablouri Pelișor, total 3 poz.;

- lada B: 78 farfurii porțelan pictat Pelișor [alte 11 lăzi cu obiecte de arta (câni, statuete, figurine, vase mici, sfeșnice)];

- lada 1: 37 buc;

- lada 2: 9 buc;

- lada 3: 13 buc;

- lada 4: 6 buc;

- lada 5: 22 buc;

- lada 6: coliere, decorații, mici obiecte antice, spade, medalii (colecție de 378 buc.), baston mareșal Regele Carol I, miniaturi, 6 trompete de la Încoronare, volum Alecsandri, evantai, ceasornice, icoane mici, cartea manuscris a Reginei Elisabeta, carte rugăciuni etc.;

- lăzile 7-9: goblenuri;

- lăzile 10-11: argintărie, diferite obiecte suluri covoare persane și de Smyrna

II. Lista-inventar a lăzilor cu lenjerie și mobilier, 14 și 18 oct. 1916, f 30-32

lada 1: cabinet salon florentin

lada 2: idem

lada 3: galeriile salon florentin și 2 mese mici

lada 4: perdele și draperii din salonul de muzica și draperiile Doria

lada 5: perdele din salonul împărătesc

lada 6:* obiecte din biroul și „odaia” MS Regele Carol I

lada 7: diferite tablouri de la Peleş

lada 8: broderii și perdele din salonul florentin

lada 9: idem

lada 10: tablouri Peleş

lada 11: idem

lada 12: 4 fotolii și 4 scaune

lada 13: 3 fotolii și 3 scaune

lada 14: 25 buc. argintărie de la toaleta MS Regina Maria și 22 fotografii

lada 15: 3 fotolii și 3 scaune

lada 16: 9 fotografii și lenjerie Pelișor

lada 17: 3 fotolii și 3 scaune

lada 18: 3 fotolii și 4 scaune

lada 19: 3 fotolii și un paravan

lada 20: 4 fotolii

lada 21: o sofa neîmpachetată

lada 22: 4 fotolii

lada 23: 3 fotolii și o masa

lada 24: masa din cabinetul scos din salonul florentin

lada 25: idem

lada 26: tablouri Pelișor

lada 27-30: arme salonul maur

lada 31: tabloul Pelișor

lada 32: o sofa

lada 33: idem

31 lăzi cu lenjerie: 10 (Peleş), 19 (Pelișor + 15 bomboniere), 20 (Pelișor + 7 tablouri), 21 (Pelișor)

Total 64 lăzi, în trei vagoane: 5746, 64354 și 51920.

Semnătură:

arh. C. Liman.

* conținutul lăzii 6

- câte un obiect din următoarele: vas fildeș cilindric, călimară rotundă, metru (fildeș), port-plumes, ștergător peniță, brodat de Regina Elisabeta, busolă în etui, foarfecă metal, portret pe marmură (împăratul Wilhelm la mausoleul de la Postdam), scrumieră argint, vas de metal cu linguriță pe nisip, fildeș oval, etajeră metal aurit, ramă argint cu 2 foto, sfeșnic birou, pres papier alabastru, tampon birou, o bucată din obuzul căzut la 1877 lângă rege, montată în formă de scrumieră, cutie de onix pt. penițe, vas metal cilindric, foto cu ramă a Reginei Elisabeta, termometru fildeș, pres papier onix, portmoneu, scrumieră marmură - câte 2 obiecte: sigiliile Regelui Carol I în onix, scrumiere, bomboniere: - câte 3 obiecte: vase cilindrice din argint, garnituri de bloc notes lucrate de Regina Elisabeta - 4 portțigarete; 17 medalii; o colecție de fotografii de familie; o garnitura de birou din otel-16 buc. (ceasornic, călimară etc.).

După cum se observă, a fost împachetată, în primul rând, colecția de tablouri, aceasta încă înainte de ocuparea Brașovului. Mai târziu, după cum sunt așezate în lăzi, au fost strânse, în grabă, foarte multe obiecte de artă, de dimensiuni mici, argintărie decorativă și de uz obișnuit, lenjerie și mobilier, precum și întregul inventar al biroului Regelui Carol I. Bănuim însă că cele 64 de lăzi nu alcătuiesc întregul patrimoniu ce a fost împachetat și a plecat din Sinaia, în octombrie 1916. Potrivit documentelor păstrate astăzi la Arhivele Naționale, nu știm care a fost destinația inițială a acestor lăzi: nu știm dacă cele trei vagoane, singurele pe care le-am găsit menționate în acte, au plecat imediat din Sinaia; atunci când au fost împachetate obiectele, nu se puneau încă problema exilului în Moldova. O notiță a Reginei Maria, în memoriile sale, face o scurtă mențiune a asupra acestor obiecte: „Zorleni, 28

noiembrie / 11 decembrie 1916. Am venit la Cartierul General. Casă urâtă ca exterior, dar înăuntru e foarte primitoare, căci s-a adus aici câte ceva din frumosul mobilier din Sinaia. Simții chiar o mare emoție văzând mobila din camera mea de aur, până și pernele mele preferate așezate ici și colo la întâmplare”. Însă nu știm cine a făcut selecția obiectelor și unde au fost ele depozitate, între data împachetării lor și aceea menționată de Regină, care le-a regăsit la Zorleni, cu bucurie; de asemenea, nu știm dacă toate lucrurile luate de la Peleş au fost duse în exil în Moldova și unde. Cea mai mare parte a lucrurilor s-au reîntors la Peleş, fără a se ști însă când anume.

Între octombrie 1916 și decembrie 1918, Peleşul a fost locuit de generalul Mackensen și ofițeri germani, care s-au mulțumit doar să-l folosească, fără a-l îngriji, dar și fără a schimba ceva, nici măcar administrația și personalul. Aceasta stare de fapt s-a dovedit a fi favorabilă, întrucât neajunsurile au putut fi rezolvate destul de repede după plecarea ocupanților, iar în primăvara lui 1919 Familia Regală revine la Peleş. În cei doi ani de ocupație, castelul a suferit de pe urma rechizițiilor, stricăciunilor și murdăriei unei case neîngrijite, dar și lăsate de ofițerii germani, precum și a furturilor. Astfel, în corespondența cu Administrația Casei Regale, la București, Liman trimite în 30 decembrie 1918, o Declarație a stricăciunilor și lipsurilor de război de la Sinaia. La începutul războiului, însăși Administrația Casei Regale rechiziționase pentru Spitalul „Regina Maria” din București un număr de 30 paturi și salte; trimise de spital în Moldova, acestea nu au mai ajuns la reședința Regală din Iași, unde erau necesare (spune Ștefanovici, într-o scrisoare). Liman cere informații despre paturi și dorește înapoierea lor la Peleş, unde acum li se simte lipsa. O soarta asemănătoare au avut-o și cele cinci „băi cu sobe” (inițial trei, apoi

încă două), ce fuseseră trimise la Zorleni pentru Rege și personalul de acolo, iar, mai târziu, mutate la Iași; despre ultimele două, Ștefanovici știe că s-au pierdut pe drum într-un vagon, împreună cu diferite lucruri din birou (scrisorile nu sunt prea clare în referințele privind biroul: puteau fi obiecte din biroul Regelui Carol I, sau lucruri aparținând Biroului de arhitectură al Peșului).

Pe de alta parte, de la Peș au fost făcute rechiziții și de către armata germană. Reproducem o corespondență, destul de vastă, privind vagonete și șine luate de la castel: într-o scrisoare a Administrației Casei Regale către Liman se spune: „Rugăm răspundeți telegrafic sau telefonic chiar azi clar câte vagonete și câți kilometri șine au fost luate de germani. Timpul scurt nu ne permite căutarea corespondenței vechi pe care nu știm cui ați adresat-o”. Iar mai târziu, arhitectul șef de la Peș răspunde: „Ca răspuns la Onor scrisoarea D-stră din 3 sept. în privința șinelor și vagonetelor luate de germani din castelul Peș și care vagonete și șine Onor Direcția Căilor Ferate nu ne restituie, cred că va fi foarte trebuincios spre clarificare ca Onor Administrația Casei Regale să caute în corespondență tomurile cu rechiziții eliberate de germani și care eu am trimis de aici la Sinaia la București și în care se vor găsi că s-a luat de aici mai mult de trei vagonete și 104 m șine. S-a luat 5 vagonete, 3 macazuri și mai mulți metri șine decât Onor Dir. CF vrea să ne restituie acum. Nu cred că germanii au luat cu dânșii în Germania vagonete și șine, toate au rămas aici și Onor Dir. CF a găsit și a întrebuițat la reconstrucția podului Izvor tot ce s-a luat de la castel. Cred că se va restitui mult mai puțin decât s-a găsit.”

Nu am transcris întreaga corespondență a lui Liman cu Administrația Casei Regale și a acesteia din urmă cu Direcția Căilor Ferate, asupra

vagonetelor în cauză, dar din aceste fragmente se poate vedea că anumite lucruri nu s-au mai întors la Peș, nu neapărat din vina ocupantului german. De altfel, răspunsul Direcției Căilor Ferate, ultima adresă ce se păstrează referitor la acest caz, poate ține loc de concluzie: „noi nu putem să știm ce s-a făcut cu vagonetele, macazurile și șinele ridicate de castelul Peș înainte de război.” Bănuim că acestea sunt numai câteva aspecte ale rechizițiilor făcute la Peș în anii războiului.

Tot în decembrie 1918, după plecarea nemților, Liman scrie: „ne vom ocupa de toate trebuințele castelului și credem că vom pune tot la ordine, deși am găsit totul de la parter și etajul I al castelului în cel mai mare dezordine și necurățenie.” Aflând de restabilirea comunicației telefonice dintre București și Sinaia prin Câmpina, el cere Administrației Casei Regale să intervină pentru a lega telefonic castelul de capitală (spunând că aveau un aparat de telefon, pe care Ștefanovici îl ascunsese, și îl folosiseră în timpul ocupației). La începutul lui ianuarie 1919, lui Liman i se cer oameni de la Peș pentru a fi transferați la București: „Dl. col. Drossu și Dl. Butculescu au văzut în ce stare au rămas grajdurile, odăile de la grajd, de la economat și la poșta și de la garaje, ocupate de germani timp de doi ani, necurățite niciodată de castelan. Avem acuma atâta lucru că suntem siliți a angaja încă trei femei pentru spălat. Dl. Butculescu scria: dacă castelul a mers cu personal mai puțin în ultimii doi ani s-ar putea să se mai reducă ceva și acuma. Dar nu trebuie uitat că în acești doi ani s-au curățit numai locuințele Mareșalului, sălile de recepție și Kaiserapartament la castel și numai odăile pentru ofițerii germani, celelalte au rămas în acești 2 ani în stare nemaipomenită.” Câteva luni mai târziu, el continua: „La grajdurile vechi și noi au fost în toate odăile lavabouri de fier. Fiind odăile acestea locuite de germani sunt acum

aceste mobile în stare așa de mare murdărie că dacă nu le vopsim din nou, nu va fi posibil să le întrebuițăm”; paturile de fier sunt în aceeași stare, Liman cere vopsea, aflând că la București se găsește .

Pentru toate aceste motive, Liman ceruse, în decembrie 1918, în continuare, mobilizarea pe loc a tuturor oamenilor de serviciu și meseriașilor de care dispunea: în special pentru tâmplarul Alfred Tekles „pentru repararea stricăciunilor făcute de soldații germani, mobilierului, ușilor și ferestrelor de la garaj și grajduri”, ca și pentru grădinari.

Facem o paranteză în subiectul tratat pentru a explica starea în care se găsea grădina Peleşului în 1918, ca și faptul că aceasta a constituit o preocupare, mai ales pentru Regina Maria. Grădinarul aflat în funcție, Otto Heum, urma să se retragă din postul său; apoi, Liman relatează „drumurile în pădure ruinate, în grădină totul trebuie refăcut, terase lăsate în paragină doi ani”; totodată el cere reangajarea lunară a tuturor oamenilor din serviciul grădinii și buget mai mare pe 1919 (bugetul ante 1916 fusese de 250-350 lei); în același timp, Regele și Regina doreau modernizarea radicală a grădinii concepută de Carol I și plantată de Knechtel. În acest context, se poartă discuții pentru angajarea unui grădinar englez, dorit de Regină; în cele din urmă, va fi acceptat în postul de grădinar un anume Beran.

La începutul primăverii anului 1919, Liman este înștiințat de o apropiată vizită a Regelui. Încet, încet, viața își relua cursul firesc. Totuși, îngrijorat, responsabilul reședințelor de la Sinaia scrie Administrației din București: „Mi s-a comunicat de la București că MS va veni pentru câteva zile la Sinaia. Nu știu câți servitori vor veni aici pentru serviciu și nu știu dacă toți acești servitori vor primi hrană de la bucătăria palatului său de la cantină?... îmi permit a observa că

cantiniera actuală n-are nimic, dar absolut nimic, pentru a nutri nici două persoane.”

La toate pagubele suferite de pe urma ocupației, se adaugă furturile, al cărui presupus autor este chiar cel care ar fi trebuit să aibă grija de Peleş, castelanul Willke. La un moment dat, în octombrie 1918, Willke are intenția să se retragă din post și să lase castelul sub ocrotirea poliției din Sinaia; Administrația Casei Regale îi reamintește însă că reprezentantul și autoritatea sa la Sinaia este arhitectul șef Liman . Dar Willke pleacă. Constatând lipsa unor obiecte din ambele castele și având unele bănuieli, Liman, Ștefanovici și mecanicul Johan Andreas deschid casa castelanului și găsesc diferite obiecte care n-ar fi trebuit să-i aparțină acestuia, unele fiind chiar împachetate în lădițe cu adrese pentru Germania: alimente, cărți ale Reginei Elisabeta, draperii, lenjerie, tablouri, porțelanuri. În schimb, cei trei nu găsesc nimic în magazia din „turla mare”, în care ar fi trebuit păstrate diferite lucruri rămase după refacerea decorației interioarelor de către Liman: stofe, draperii, perdele de la bufet, camerele doamnelor de onoare, etajul I, sala mare parter, apartamentul imperial, mansarde și apartamentele regale. Mai târziu, în primăvara lui 1919, cam în același timp în care Liman se pregătea și aștepta vizita Regelui, el continua să scrie Administrației de la București despre neregulile în care pare să fie implicat Willke: „Acum când avem aranjat puțin odăile la castel, vedem că lipsesc diferite lucruri. Vă rog a fi așa de bun și a trimite pe cineva la Saint Freres, ca dl. Willke să ne deie deslușire unde se găsesc aceste lucruri ce lipsesc. Am teama că aceste lucruri fiind mici, au fost lesne de împachetat și trimis peste graniță. Din camera albă la mansarda lipsesc 2 lămpi electrice de la noua toaletă, 2 mese rotunde și perdele de la ferestre. Din camera lângă scara de fier, pe acel coridor

lipsește perdele de catifea și acele de pânză. Din camera fosta a d. Bengescu lipsește o acoperitură de masă de velvet. Din camera apartamentului verde lipsește acoperitura de velvet de la masa de lângă calorifer. Din teatru de la lojele Majestaților Lor lipsește perdeaua de atlas de la mica scară și acest lambrigou brodat de la balustradă. Din apartamentul princiar de la mansardă lipsește perdeaua de la toaletă. De la Pelușor din odaia de lucru MS Regina s-a furat o jumătate de la marea perdea de la ferestre de stofa englezească și o perdea galbenă de la ferestre; de notat este că acest apartament a fost totdeauna închis și că fostul castelan a avut totdeauna cheia la el.” „Într-o ladă cu tablouri care a fost găsită deja împachetată de fostul castelan Willke pentru trimiterea în străinătate am găsit între tablouri aparținând fostului castelan și trei tablouri care erau ale castelului. Negreșit că tablourile noastre am scos imediat și le-am așezat unde au fost mai înainte. Zilele acestea a venit d-na Willke și a reclamat unul din aceste tablouri zicând că tabloul a fost al castelului dar că a fost dăruit soțului de defunctul Rege Carol. Tabloul este

portretul unui gentilom din Evul Mediu. Rog Onor Administrația a-mi răspunde dacă pot să predau acest tablou d-nei Willke și dacă afirmarea d-nului Willke este suficientă.” Întrebat de argintăria de la castel, Liman face un inventar: „La fostul castelan Willke avem găsit din această argintărie și care s-a depus la oficiu” [marca țării, mărcile M, C].

În încheiere, câteva date tehnice privind documentele prezentate: majoritatea sunt scrisori manuscrise, pe hârtia cu antetul Administrației Casei Regale, scrise cu cerneala neagră, de către arhitectul Peleşului, Carl Liman, adresate lui Dimitrie Butculescu, șeful său de la intendența Palatului Regal din București. Toate scrisorile poartă ștampila castelului din Sinaia, deci sunt acte oficiale. De asemenea, majoritatea scrisorilor din dos. nr. 426 / 1917-1918 și 427 / 1919 sunt redactate în limba română, iar jumătate, dintre acelea cuprinse în dos. nr. 424/1916, sunt în limba germană. În aceste dosare se află doar scrisorile trimise de Liman, nu și răspunsurile pe care ar fi trebuit să le primească de la București.

ABSTRACT

The documents found in the archive could be important sources in order to establish what really happened with the Peleş castle art objects during the First World War. The letters written by the chief-architect of the Peleş castle, Carl Liman, addressed in 1918-1919 to The Royal House Administration in Bucharest point out the precarious situation of the castle because of the exile of the royal family, the German occupation and the following years. The causes of the damage were multiple, war being just one of them.

The most part of the art objects and personal belongings of the royal family were packed at the beginning of October 1916, and some of them were sent in Moldavia or kept in supposedly safe places, but an important part of them was lost. During the German occupation the castle was not being taken care of. More, the castellan Willke, taking advantages of the chaos provoked by the war, took some of the things. Furthermore, the lack of consistency of the activities of the Romanian administration in the next years could be emphasised.